

NAŠE ORUŽANE SNAGE U DANIMA PRVOG I DRUGOG ZASEĐANJA AVNOJ-a

Do dana kad je u Bijaću održano Prvo zasjedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (26. i 27. novembra 1942. godine) bilo je proteklo tek sedamnaest meseci od početka oružane borbe jugoslovenskih naroda. Ali je po svojim rezultatima taj period bio od sudbonosnog značaja za dalji razvitak naše oslobodilačke borbe, za budućnost jugoslovenskih naroda; već do tada je dat pečat i jasna orijentacija čitavom daljem vođenju oružane borbe. Jer, tri protekle zamašne neprijateljske operacije (njegove I, II i III ofanziva), kojima je cilj bio potpuno uništenje oružanih snaga oslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije, bez obzira na naše gubitke i druge teškoće, nisu postigle cilj. Naprotiv, došlo je do snažnog, neprekidnog brojčanog porasta naših oružanih snaga i razmaha oružane borbe na većem delu Jugoslavije, formirana je prva operativna jedinica nove Armije koja se počela stvarati u procesu oružane borbe — Prva proleterska brigada, a zatim je sledilo stvaranje novih brigada, proleterskih i udarnih, partizanskih i dobrovoljačkih odreda, samostalnih bataljona i četa. U istom periodu su se snažno afirmirali i organi nove narodne vlasti, narodnooslobodilački odbori, čije je stvaranje otpočelo sa prvim ustaničkim puškama. U neprekidnim borbama, naročito u snažnim ofanzivnim dejstvima u toku leta i jeseni 1942. godine, naše jedinice su oslobodile veliki broj gradova i sela u zapadnim delovima Jugoslavije (zapadna Bosna, Lika, Kordun, Banija, Dalmacija itd.) da bi to povezale u jedinstvenu prostranu slobodnu teritoriju.¹ Veliki značaj je pri tome imao dolazak u zapadnu Bosnu CK KPJ i Vrhovnog štaba sa grupom proleterskih i udarnih brigada. Snažna ofanzivna dejstva tih i drugih jedinica nanela su znatne gubitke neprijatelju i do temelja uzdrimala Pavelićevu »ND«. Dolazak vojnog i političkog rukovodstva oslobodilačkog pokreta sa jakim i iskusnim snagama u centralni deo zemlje bio je od velikog strategijskog značaja za razvoj oružane borbe ne samo u Bosni nego i u Hrvatskoj i Sloveniji. (Vrhovni štab je u oslobodilačkom ratu premeštao strategijsko težište u skladu sa zahtevima koje je postavljala vojna i vojnopolitička situacija.)

Navedeni rezultati su utoliko značajniji kad se ima u vidu da je Jugoslavija u aprilskom ratu bila vojnički poražena i razoružana; da je okupator u cilju zaoštavanja nacionalnih suprotnosti zemlju raspoređao i međusobno podelio; da su se stari aparat vlasti i predstavnici buržoaskih

¹ Slobodna teritorija u Bosni i Hrvatskoj u jesen 1942. godine zahvatala je 50.000 km². Vlado Strugar: *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, str. 134.

partija stavili u službu okupatoru, da su stvorene kvislinške formacije itd. Narod je bio razočaran, ostavljen na milost i nemilost okupatora, bez perspektive. Komunistička partija Jugoslavije je u oružanu borbu ušla sa nešto preko 12.000 članova,² pa ipak — zahvaljujući ranije stečenom ugledu, kao i tome što je jedina od svih partija ostala sa narodom u najtežim danima njegove istorije, svojom političkom linijom i spremnošću da se bori za slobodu i prava naroda — uspjela je ne samo da svega tri meseca posle okupacije otpočne s oružanom borbom već i da je razvije do velikih razmera, angažujući mase za koje je okupator verovao da su kavitulirale i da su potpuno potčinjene njegovoj vlasti. Nacionalna netrpeljivost, nova podela zemlje i pokušaj neprijatelja da organizuje bratoubilački rat, jak okupacioni sistem i jake snage okupatora predstavljali su na izgled nesavladive teškoće za oslobodilački pokret u ovoj prvoj fazi njegovog razvitka. Komunistička partija je našla snage da svemu tome preodoli, da od samog početka obezbedi organizovanost oružane borbe, kontinuelan razvitak oružanih snaga i organa vlasti.

Neprijateljske snage u Jugoslaviji su 1942. godine bile vrlo velike: preko 820.000 vojnika (od toga oko 600.000 okupatorskih i oko 220.000 vojnika raznih kvislinških formacija) što predstavlja snagu od oko 60 divizija. Iako je to bilo dvostruko više od snaga koje je držao u Jugoslaviji u vreme početka ustanka — usled naglog razvoja oružane borbe naših naroda i postignutih uspeha — neprijatelju nisu bile dovoljne ni tako povećane snage, već je bio prinuđen da na naše ratište dovlači nova pojačanja sa drugih frontova, sa teritorija drugih okupiranih evropskih područja.

Kao rezultat uspeha dvogodišnje oružane borbe, kao i odgovarajućih opštih i konkretnih uslova, došlo je novembra 1942. godine do odluke Vrhovnog štaba o stvaranju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i viših vojnih formacija, divizija i korpusa. To je označavalo prelaz na višu formu vojne organizacije, koja je najbolje odgovarala daljem razvoju oružane borbe. Organizacioni razvitak oružanih snaga našeg oslobodilačkog pokreta, bez obzira na to što se odvijao u vanredno teškim uslovima koji su vladali na jugoslovenskom ratištu, bio je planski usklađivan. Tako je bilo kad su stvarane početne formacije oružanih snaga — partizanski odredi, zatim brigade, a i u ovom periodu divizije i korpusi. Bio je to neprekidan proces, skopčan sa mnogim problemima koje je trebalo rešavati i teškoćama koje je trebalo savladati. O tome drug Tito kaže:

»Dug i težak je to proces bio, jer se naša narodna vojska radala iz malih partizanskih odreda, stvarala se od golorukih rodoljuba, seljaka, radnika, poštene inteligencije, omladinaca grada i sela, koji su se digli na ustanak, u borbu protiv okupatora i njihovih plaćenika.«³

Drug Tito naglašava da je taj proces bio težak i zbog toga što je trebalo sa velikim žrtvama osvajati od neprijatelja svaku pušku, svaku ručnu bombu, svaki metak, mitraljez, bacač i svaki top, odolevajući istovremeno ofanzivama brojčano i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. Za

² *Peti kongres KPJ*, izdanje *Kulture*, Beograd 1948. god., str. 214.

³ Tito: *Vojna djela*, članak »Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«, knjiga I, strana 128. Izdanje *VIZ JNA »Vojno delo«*, 1961.

razliku od ostalih armija, učesnica drugog svetskog rata, čije su se ljudske i materijalne rezerve potrebne za front stvarale u dubokoj pozadini, kod nas »sve što se radilo, činilo se na samom frontu, jer je front bio svuda«. ⁴

Kad se prelazilo na viši stepen vojne organizacije oružanih snaga, Vrhovni štab je već imao određena iskustva iz dotadašnjih dejstava brigada sa Zelengore do Bosanske krajine, a i iskustva iz dejstava krupnijih snaga na teritorijama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hrvatske. Pri tim dejstvima su naše snage — proleterske i udarne brigade — ispoljile sve svoje vanredne kvalitete: izvanrednu smelost, upornost, sposobnost za izvođenje manevara, umešnost i veštinu u vođenju borbi. Te jedinice su bile vrlo pokretne, osposobljene da iznenadno udare po neprijatelju, da napadaju njegove garnizone i druga uporišta, i da oslobode i uspešno, kad je to bilo potrebno, duže vreme drže ili brane manje ili veće slobodne teritorije. Tome treba dodati da je Vrhovni štab na oslobođenoj teritoriji u jesen 1942. godine objedinjavao i objedinjeno upotrebljavao znatne oružane snage: proleterske brigade, koje su učestvovala u pohodu, i brigade sa većeg dela teritorije Bosne i Hrvatske. U vezi s tim, odluka o prelasku na viši stepen vojne organizacije — stvaranje NOV i divizija i korpusa — bila je usmerena na učvršćenje postignutih rezultata, dalji razvoj oružane borbe i, što je veoma važno, na obezbeđenje lakšeg rukovođenja relativno brzo naraslim oružanim snagama i preduzimanja vojnih dejstava, operacija ši- reg obima i većeg značaja.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je stvorena u okupiranoj Evropi, u samoj Hitlerovoj »evropskoj tvrđavi« i to u periodu kad su fašističke armije bile na vrhuncu svoje vojne moći, i ona je, vezujući na svom ratištu znatne nemačke i italijanske divizije, onemogućila njihovu upotrebu na drugim ratištima, gde su nemačkom i italijanskom vojnom komandovanju bile neophodne. Ne treba gubiti iz vida da su baš tada savezničke snage ulagale odlučujuće napore da bi preuzele strategijsku ofanzivu. Za opštu stvar snaga antihitlerovske koalicije postojanje naše NOV i njena dejstva na posebnom — za Sile osovine, a i za saveznike nepredviđenom — ratištu predstavljalo je značajan faktor. Oslobođilačka borba naroda Jugoslavije služila je kao poziv ostalim narodima okupirane Evrope da se organizuju za borbu protiv svojih porobljivača. Ona je svojim dotadašnjim rezultatima pokazala da je, ako postoje organizovane snage koje će je voditi, ako postoje volja i spremnost, moguće voditi oružanu borbu bez obzira koliko bi neprijatelj bio jak i koliko bi teški uslovi bili. Otuda je stvaranje NOV Jugoslavije bio događaj od izvanrednog značaja ne samo na našem unutrašnjem već i na međunarodnom planu.

U toku novembra 1942. formirane su 1. i 2. proleterska, 3, 4. i 5. udarna i 6, 7. i 8. divizija. Istovremeno su formirani 1. bosanski udarni i 1. hrvatski korpus. Štabovi oba korpusa imali su u svom sastavu glavni- nu snaga na svojim teritorijama. Vrhovni komandant je pod svojim neposrednom komandom zadržao 1, 2. i 3. diviziju.⁵ Dejstvujući protiv neprijatelja i koristeći iskustva stečena u dotadašnjim borbama manjih jedinica

⁴ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, strana 673.

⁵ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, str. 670.

(brigada i partizanskih odreda), divizije su se od samog početka pokazale, u celini gledano, kao veoma pokretne jedinice, sposobne za izvršenje krupnijih zadataka, za izvođenje i ofanzivnih i odbrambenih dejstava.

Vrhovni štab je usmeravao dejstva divizija i korpusa sa osnovnom idejom da se »proširenjem slobodne teritorije u centralnom delu Jugoslavije još više razdvoje neprijateljske snage u dolini Save od onih u jadranskom primorju, da se na taj način poveća brojno stanje jedinica NOV koje su se borile na tom prostoru, da se time stvore uslovi za prodor jedinica NOV u Srbiju i Crnu Goru, da bi se u tim pokrajinama ponovo oživela oslobodilačka borba.«⁶ Težilo se da se u cilju izvršenja tog zadatka jedinice do maksimuma aktiviraju. Sredinom novembra 1942. godine prema planu Vrhovnog štaba 1. proleterska i 3. divizija dejstvovala su u širem rejonu Banje Luke. Jedinice 1. divizije su zauzele uporno branjene garnizone Sitnicu, Čađevicu i Mrkonjić-Grad, a zatim zajedno sa 3. divizijom i snagama 3. krajiškog odreda posle trodnevnih borbi oslobodile grad Jajce. Nakon toga 1. divizija je 1. decembra oslobodila Skender-Vakuf, zatim Kotor-Varoš, razbila četnike u Jošavki i 2. januara 1943. zauzela Teslić. 3. divizija je posle borbi oko Jajca usmerila dejstva prema istoku: izbila je na železničku prugu Sarajevo — Bosanski Brod, oslobodila železničke stanice Vranduk i Nemilu, a po povratku u dolinu reke Lašve zauzela jako ustaško-domobransko uporište Turbe. Početkom 1943. Vrhovni štab je 1. i 3. diviziji naredio da ponovo orijentišu dejstva prema pomenutoj železničkoj pruzi. Tih dana su zauzeta uporišta Tešanj, Prnjavor, Novi Seher i Žepče.

2. proleterska divizija sa 3. dalmatinskom brigadom upućena je prema Dalmaciji. Uz izvesne manje uspehe u dolini Cetine, ove snage su, u periodu od 5. do 19. decembra, oslobodile gradove Livno i Duvno i jako ustaško uporište Šujicu.

Snage 1. bosanskog korpusa dejstvovala su između Une i donjeg toka Vrbasa. 4. divizija je posle neuspelih napada na Bosanski Novi upućena glavninom snaga na Kozaru radi dejstva na komunikacijama koje od Banje Luke vode ka Uni i Savi. 5. divizija je štitila slobodnu teritoriju između Sanskog Mosta, Banje Luke i Sitnice.

Ostvarujući zadatak u pogledu proširenja i zaštite slobodne teritorije, uspeši koje su postigle jedinice 1. hrvatskog korpusa su bili veoma značajni: 6. divizija je dejstvovala na komunikaciji Knin — Gračac i zauzela nekoliko neprijateljskih uporišta. Na teritoriji Banije vodila je borbe 7. divizija. Ona je 8. decembra zauzela Majur, dejstvovala u rejonu Petrinje i na nekoliko mesta porušila železničku prugu Zagreb — Beograd. 8. divizija je dejstvovala u rejonu Karlovca, razbila ustaše u Saborskom i četnike u Ličkim Jesenicama.⁷

Iz podataka o borbama naših snaga u pomenutom periodu vidi se da su divizije i korpusi glavni nosioci borbenih dejstava protiv neprijatelja. Međutim, nije se izmenila uloga niti je bio smanjen značaj ostalih naših snaga. Na dejstva krupnih vojnih formacija — divizija i korpusa

⁶ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, str. 678.

⁷ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, str. 678, 679 i 680.

— nadovezivala se i aktivnost samostalnih brigada, partizanskih odreda i diverzantskih odreda i grupa na čitavoj teritoriji Jugoslavije.⁸

Zamah ustanka je bio veoma snažan u ovom delu zemlje pa je uslovalo priliv novih boraca u jedinice NOV i postojeće partizanske odrede. I ne samo da su se postojeće jedinice ojačale prilivom novih boraca već je stvoreno i nekoliko novih brigada.⁹

Naše oružane snage, s obzirom na teško materijalno stanje, izrazitu brojčanu i tehničku nadmoćnost neprijatelja i dr., morale su da, i posle stvaranja krupnih formacija, zadrže karakter partizanskog načina ratovanja, jasno, s tom razlikom što su u sve većoj meri bile u mogućnosti da kombinuju partizanski način dejstva sa frontalnim borbama. O tome je onda drug Tito govorio:

»Taktika ratovanja naše narodne vojske apsolutno mora biti kombinovana s našom dosadašnjom partizanskom taktikom. To znači da se moramo čuvati krutih frontova i izbjegavati ih, da moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplnutih frontova, začepļavanja rupa itd. Naprotiv, u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh ne samo kad smo u ofanzivi već i u defanzivi«. Ofanzivni duh, kako je zahtevao Vrhovni komandant, trebalo je da se kod naših snaga ispoljava i kad je neprijatelj preduzimao ofanzivna dejstva »u snažnoj, smjeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdijevanja, njegovih baza, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili su potpuno ispražnjene. Ne treba da se bojimo opkoljavanja, kao što se nismo bojali ni onda kad smo imali manje jedinica.«¹⁰

1942. godina i period između Prvog i Drugog zasedanja AVNOJ-a bili su karakteristični i po naglašenom izgrađivanju armije stvaranjem viših formacija, brigada, divizija i korpusa. To je uslovljeno i činjenicom da su, uz sve druge potrebne uslove, naše oružane snage stekle značajno

⁸ Da navedemo samo neke podatke o tome: u cilju povezivanja slobodne teritorije u Gorskom kotaru sa onom u Lici i Kordunu jedinice 6. i 14. brigade oslobodile su Gomirje, a zatim izvršile napad na Ravnu Goru. 13. proleterska brigada, koja je u tom periodu dejstvovala na terenu Žumberka, u sadejstvu sa slovenačkom brigadom »Ivan Cankar« zauzela je Krašić. U Slavoniji 12. brigada je sa 1. i 2. slavonskim odredom dejstvovala samostalno. Ove su snage 12. decembra oslobodile Voćin, a narednih dana Orahovicu, Orljavac i Buško Kamensko. Slovenačke jedinice, pored pomenute brigade »Ivan Cankar«, dejstvovala su u Dolenjskoj i Notranjskoj, vršeći diverzije. Njihova dejstva su, na primer, prinudila neprijateljske jedinice »Bele garde« da se sa terena povuku u Ljubljanu u okrilje jakog fašističkog garnizona. (*Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, str. 678, 679 i 680.)

⁹ Tako je, na primer, 5. decembra 1942. formirana 15. brigada 8. divizije, a 26. decembra 16. brigada 7. divizije. 30. decembra formirane su 16. i 17. brigada u Slavoniji (od ove dve i ranije formirane 12. brigade istog dana formirana je 4. slavonska, kasnije 12. divizija). Zatim kao rezultat brojnog priliva novih boraca iz gradova i sela Dalmacije formirane su 4. i 5. dalmatinska brigada. Sa 3. dalmatinskom te dve brigade su obrazovale 9. diviziju NOVJ. U decembru 1942. godine formirana je, takođe, 8. krajiška brigada 4. divizije. (Svi podaci uzeti su iz knjige *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knj. II, str. 678, 679 i 680.)

¹⁰ Tito: *Vojna djela*, članak »Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«, knjiga I, str. 129. Izdanje VIZ JNA »Vojno delo«.

borbeno iskustvo. One su se sve više osposobljavale da mogu uspešno izvršavati složene zadatke koji su pred njima stajali. Pri svakom novom koraku ka višoj formi vojne organizacije nije se, međutim, odstupalo od stvaranja široke mreže partizanskih odreda¹¹ koji su i nadalje imali veoma značajnu ulogu i to ne samo na vojnom već i političkom planu. Upravo su mnogobrojni partizanski odredi svojom svestranom aktivnošću omogućavali i olakšavali izvođenje krupnih operacija; odredi su svakodnevnim borbenim akcijama razvlačili snage neprijatelja i uz to snažno politički uticali u narodu privlačeći u svoje redove nove borce. Oni su bili osnova za stvaranje novih operativnih jedinica, s tim što su uvek ostavljali jezgro oko kojeg su se okupljali novi borci i koje je produžavalo da vodi borbu na istom terenu.

Suštinski gledano, stvaranje Narodnooslobodilačke vojske otpočelo je stvaranjem prvih oružanih formacija, partizanskih odreda, zatim prve jedinice naše vojske — 1. proleterske brigade i nastavilo se formiranjem niza drugih brigada u toku 1942. godine. Odluka Vrhovnog štaba o stvaranju NOVJ bila je, prema tome, u stvari, ozvaničenje tog jednogodišnjeg procesa izgradnje oružanih snaga.

Pored ukazivanja na rad Vrhovnog štaba na organizacijsko-formacijskom razvoju oružanih snaga i stvaranju NOVJ, kao jednom od bitnih pitanja revolucionarne oružane borbe, i kratke napomene o tome gde su se nalazile i što su radile glavne vojne snage, neophodno je, radi potpunijeg pregleda, nešto reći i o drugom bitnom pitanju — organizacijsko-političkom učvršćenju organa nove narodne vlasti, narodnooslobodilačkih odbora, na kojem je bilo angažovano naše političko i vojno rukovodstvo, CK KPJ i Vrhovni štab. Već do Prvog zasedanja AVNOJ-a, dakle još u toku njihovog formiranja, narodnooslobodilački odbori su se snažno afirmirali u narodu. Njihov rad je bio sve obimniji i sadržajniji. Prostrana slobodna teritorija pogodovala je njihovom neprekidnom razvoju i učvršćenju. Krajem 1942. godine po uputstvu Vrhovnog štaba održani su i prvi izbori za nove organe vlasti: za mesne, opštinske, sreske i okružne narodnooslobodilačke odbore.¹² Život na slobodnoj teritoriji i inače je bio veoma dinamičan. Odvijao se intenzivan organizacijski, agitaciono-politički i kulturno-prosvetni rad: svakodnevno je održavano na stotine političkih zborova, sastanaka i konferencija, kulturnih priredbi i manifestacija. Organizovani su tečajevi za nepismene, improvizovana nastava u školama. Pored rada na omasovljavanju svojih organizacija, SKOJ-a i USAOJ-a, omladina je organizovala radne čete, bataljone i brigade za prikupljanje letine, prenos ranjenika, uređivanje bolnica, prenos hrane i municije jedinicama na položajima itd. Na slobodnoj teritoriji održano je nekoliko značajnih skupova: savetovanje predstavnika Vrhovnog štaba sa delega-

¹¹ U danima stvaranja Narodnooslobodilačke vojske pored 2 korpusa, odnosno 8 divizija, odnosno 31 brigade, u sastavu divizija i samostalno, na teritoriji Jugoslavije dejstvovalo je i 36 partizanskih odreda (*Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, knjiga I, str. 326, 327).

¹² Ovi izbori su održani u 30 srezova tadašnje slobodne teritorije. Međutim, treba reći, i ranije su, kad god je za to postojala mogućnost, mesni narodnooslobodilački odbori birani od stanovništva.

tima izabranih narodnooslobodilačkih odbora, prvi kongres lekara, konferencija Antifašističkog fronta žena i Prvi kongres USAOJ-a.¹³

Uparedo sa razvojem i učvršćivanjem Narodnooslobodilačke vojske i nove narodne vlasti, razvijali su se i učvršćivali vojno-pozadinski organi. I u tom cilju su na oslobođenoj teritoriji 1942. godine preduzete značajne mere: septembra 1942. godine drug Tito je izdao Naredbu o obrazovanju vojnopozadinskih vlasti: komandi područja, komandi mesta, partizanskih i rejonских straža. Radi lakšeg rukovođenja izgradnjom narodne vlasti, kao i organizovanja, usmeravanja i kontrole vojnopozadinskih organa osnovan je oktobra 1942. godine pri Vrhovnom štabu Privremeni upravni odsek (kasnije Pozadinski odsek Vrhovnog štaba).

Uspesi koje je postigao revolucionarni oslobodilački pokret, izraženi velikim zamahom oružane borbe gotovo u svim krajevima Jugoslavije, oslobođenjem velikih delova zemlje, te stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske i prerastanjem narodnooslobodilačkih odbora u stalne, izborne vlasti — ukazivali su na potrebu još tešnjeg objedinjavanja svih ratnih napora. Tako je došlo do obrazovanja jedinstvenog političkog tela, Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje će predstavljati narodnooslobodilački pokret Jugoslavije. Govoreći o tome drug Tito kaže:

»Tada su prvi put bili dati uslovi da se stvori jedan centralni organ narodne vlasti za čitavu Jugoslaviju. S jedne strane, to je bilo potrebno zbog toga što su slobodne teritorije stalno rasle i širila se narodna vlast, a s druge strane zbog toga što je Vrhovni štab bio sve više opterećen vojnim operacijama uslijed naglog porasta naše revolucionarne armije, pa niti je mogao niti je bilo normalno da on i dalje vrši neku vrstu vrhovne vlasti.«¹⁴

Svojim postojanjem i uspešnom oružanom borbom protiv okupatora sa jakim oružanim snagama, te sada već sa stvorenim narodnim predstavništvom AVNOJ-em, oslobodilački pokret jugoslovenskih naroda predstavljao je pritisak na zapadne saveznike pošto više nije moglo biti zavaravanja ko u Jugoslaviji vodi borbu protiv okupatora, ko je na strani antihitlerovske koalicije. Svet je sve više saznavao pravu istinu: borbu protiv Sila osovine ne vode četnici Draže Mihailovića već Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije.

U periodu između Prvog i Drugog zasedanja AVNOJ-a, tj. u toku jedne godine, na teritoriji Jugoslavije, na našem jugoslovenskom ratištu, odigrali su se neki veoma važni događaji.

Prvo, to su četvrta i peta neprijateljska ofanziva u kojima je neprijatelj protiv glavne NOV upotrebio veoma velike snage. Da pomenemo samo ovaj podatak. Do 20. januara 1943. godine, kad je otpočeo sa svojom četvrtom ofanzivom, neprijatelj je na polaznim operacijskim

¹³ To je bilo veoma značajno, jer su preko 70% boraca naše Narodnooslobodilačke vojske bili omladinci. A učešće žena ne samo u pokretu već i u jedinicama naše vojske bilo je isto tako, veliko. Vlado Strugar iznosi da je prema nekim podacima u jedinicama NOV i POJ od 1941. do 1945. učestvovalo oko 100.000 žena. Od toga je 40.000 bilo ranjeno, a 3.000 su ostale potpuni invalidi. (*Peti kongres KPJ*, izdanje VII JNA, knjiga I, str. 326. 327).

¹⁴ Tito: *Vojna djela*, članak »Desetogodišnjica naše narodne Armije«, knjiga II, str. 242. Izdanje VIZ JNA »Vojno delo«.

osnovicama prikupio 45.000 nemačkih i 25.000 italijanskih vojnika, zatim oko 5.000 ustaša, 4.000 domobrana i oko 15.000 četnika Draže Mihailovića.¹⁵ Kasnije, u toku same ofanzive sve te snage neprijatelja sručile su se na jedinice Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba (sastava 1. i 2. proleterska divizija, 3. i 7. udarna i tek formirana 9. divizija.) U svojoj petoj ofanzivi neprijatelj je koncentrisao još jače snage — oko 120.000 vojnika, i to protiv nepunih 20.000 naših boraca, pripadnika jedinica Glavne operativne grupe od kojih je bilo blizu 4.000 ranjenih i bolesnih. Ovde je interesantno napraviti jedno upoređenje: nemačke i italijanske snage na afričkom frontu iznosile su četrnaest divizija (oko 93.000 vojnika) prema deset savezničkih divizija i četiri samostalne brigade (oko 165.000 vojnika).¹⁶ Više je nego sigurno da snage upotrebljene samo u ovim dvema ofanzivama protiv NOV ne samo da bi dobrodošle neprijatelju na istočnom frontu ili afričkom frontu već su mu tamo bile i neophodne. Pa ipak, za njega je jugoslovensko ratište bilo od takvog značaja da je na njega sa drugih ratišta dovlačio snage nastojeći da po svaku cenu likvidira oružane snage našeg oslobodilačkog pokreta. Kraj 1942. i početak 1943. godine bio je obeležen ratnim zbivanjima u korist saveznika i na istočnom i na afričkom frontu.¹⁷ Sve to, međutim, nije dovelo do olakšanja za naše snage. Narodnooslobodilačku vojsku su očekivale najteže bitke i najveće ratne teškoće. U stvari, 1943. je godina odsudnih bitaka i najvećih pobeda oružanih snaga oslobodilačkog pokreta jugoslovenskih naroda.

Četvrta i peta neprijateljeva ofanziva završile su se, kao što je poznato, njegovim neuspehom bez obzira na naše teške gubitke, ogromne napore i patnju. Čak su, neposredno po proboju iz zahvata glavnih neprijateljskih snaga naše jedinice, tj. snage Glavne operativne grupe, prešle u snažnu protivofanzivu. Njihov udar je posle četvrte ofanzive bio tako jak da su, tako reći, u jednom zamahu uspele da prodru od reke Neretve do Nevesinja, Nikšića, Titograda, Kolašina i Bijelog Polja. Posle pete neprijateljske ofanzive, iako izmučene teškim borbama, glađu i velikim pretrpljenim gubicima, naše su snage takođe prešle u ofanzivna dejstva oslobađajući mnoga sela i gradove u istočnoj Bosni.

Drugo, u ovom periodu, zahvaljujući vanrednim naporima KPJ, ustanak je obuhvatio čitavu zemlju, raspamsao se i u krajevima gde se pre toga borio sa ozbiljnim teškoćama. Tako je, na primer, u Makedoniji 1943. godina bila prelomna za razvoj oslobodilačke borbe makedonskog naroda. Kao što je poznato oslobodilački pokret se u Makedoniji u 1941. i 1942. godini borio sa velikim teškoćama koje su bile posledica štetnog rada Metodija Šatorova Šarla. Krajem 1942. i u toku 1943. pokret je

¹⁵ Bile su to nemačke divizije: 7. SS »Princ Eugen«, 369, 714, 717. i 187; italijanske: »Sasari«, »Lombardija«, »Bergamo« i »Murde«; 3. domobranski zdrug i nekoliko ustaških bataljona.

¹⁶ Vlado Strugar: *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, str. 142.

¹⁷ Nemačka ofanziva na Kavkaz i kod Staljingrada — u kojoj je Hitler bacio svoje najbolje i najjače snage — bila je posle herojske odbrane sovjetskih jedinica zaustavljena. Sovjetske su jedinice u novembru 1942. prešle u ofanzivu i posle dvomesečnih borbi zarobile i uništile Paulusovu 6. i delove 4. armije. To je bila prekretnica na istočnom frontu. Na afričkom frontu posle bitke kod El Alamejna počelo je odstupanje Romelovog korpusa. U toku 1943. odvijala se i ofanziva savezničke avijacije na Nemačku.

uspeo da savlada teškoće i slabosti uz stalnu i neposrednu pomoć CK KPJ, Vrhovnog štaba i druga Tita. Od marta do avgusta 1943. formirano je pet partizanskih odreda. Priliv novih boraca je bio sve veći, te se prišlo formiranju bataljona a krajem 1943. i brigada, čime su, svakako, stvoreni povoljni uslovi za izvršenje i krupnijih vojnih zadataka.¹⁸

Treće, kao rezultat opšteg povoljnog razvoja oslobodilačkog pokreta i zamašnih dejstava naših oružanih snaga, te kapitulacije fašističke Italije, stvorena je ponovo, krajem septembra 1943. godine, prostrana slobodna teritorija.¹⁹ Na njoj su narodna vlast i vojno-pozadinski organi, bez obzira na materijalne i druge teškoće, uspešno oganizovali čitav život. Zahvaljujući radu KPJ i njenoj pravilnoj političkoj liniji, te izvanrednim borbenim uspesima naše NOV, oslobodilački pokret je uspeo da okupi široke mase naroda u borbu protiv okupatora. U drugoj polovini 1943. godine, pored ostalog, značajan događaj predstavljalo je i obrazovanje antifašističkih veća narodnog oslobođenja pojedinih pokrajina Jugoslavije.

Četvrto, kapitulacijom fašističke Italije, čemu je naš oslobodilački rat znatno doprineo, i razoružanjem krupnih jedinica njene armije na našem tlu, naše jedinice došle su do novog naoružanja, tehnike i druge opreme, te je i to doprinelo jačanju snage NOV.

Peto, zahvaljujući svim iznetim momentima naglo je porastao broj novih jedinica NOV: brigada, divizija, korpusa, kao i partizanskih odreda. Dok je novembra 1942. godine, NOV brojala oko 150.000, u njenim je redovima krajem 1943. godine bilo preko 300.000 boraca, svrstanih u 9 korpusa, odnosno 27 divizija, odnosno 100 brigada i oko 100 partizanskih odreda.²⁰ Dakle, za godinu dana udvostručili su se vojni efekti NOV.

Ovako uspešan razvoj našeg oslobodilačkog rata prisiljavao je okupatora da na teritoriji Jugoslavije održava veoma jake snage. Njihov broj je, na primer, u 1943. godine iznosio 629.000 vojnika. Neprijatelj nije sa našeg ratišta mogao da odvoji ni najmanje snage, iako ga je na to prisiljavao nepovoljan razvoj događaja na drugim ratištima. Da se još jednom, kad je reč o jačini neprijateljevih snaga, poslužimo upoređenjem: Nemci su za odbranu tzv. Atlantskog bedema prilikom savezničke invazije u Normandiji, upotrebili oko 60 divizija (oko 500.000 vojnika), a za odbranu Italije svega 28 divizija, tj. oko 350.000 vojnika.²¹ 22. decembra 1943. godine *Njujork Tajms* je objavio članak o narodnooslobodilačkoj borbi jugoslovenskih naroda na pune dve strane. U njemu se pored ostalog kaže: »Povezani među sobom zajedničkom željom za slobodom, ovi vojnici, ma šta o njima i njihovim vođama ideolozi mislili, imaju sada protiv sebe, kao što je to priznao sam predsednik vlade Čerčil, više neprijateljskih divizija nego 5. i 8. armija u Italiji zajedno«.²²

¹⁸ 1. makedonsko-kosovska brigada formirana je 11. novembra 1943. a 20. decembra 1943. (*Vojno delo*, br. 12/1961), članak »Narodnooslobodilačke brigade i divizije u Makedoniji«.

¹⁹ Slobodna teritorija je u to vreme iznosila polovinu teritorije Jugoslavije, tj. oko 130.000 km² na kojoj je živelo preko 5.000.000 stanovnika.

²⁰ *Vojna enciklopedija*, sveska 4, strana 268.

²¹ B. Oreščanin: *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, izdanje VIZ JNA *Vojno delo*, str. 206 do 210.

²² *Drugo zasedanje AVNOJ-a*, izdanje *Kultura*, Beograd, 1953. str. 149.

Snagu našeg oslobodilačkog pokreta u ovom periodu (a i pre toga, kao i kasnije) ne treba gledati samo kroz broj ljudi i jedinica. Ne treba gubiti iz vida da su od samog početka oružane borbe naša Partija i naše vojno rukovodstvo ozbiljnu pažnju posvećivali organizovanju borbene, političke i druge aktivnosti na okupiranoj teritoriji. I kad su bile formirane oružane jedinice — odredi, brigade, divizije i korpusi, aktivnost na okupiranoj teritoriji bila je značajan oblik borbe, bila je, upravo, i u vojnom i u političkom pogledu sastavni deo oslobodilačke borbe, svenarodnog otpora okupatoru. I kao što su se oružane snage revolucije — NOV i POJ — neprekidno razvijale i u procesu borbe usavršavale svoja dejstva, tako se razvijao i po intenzitetu i po formama akcije rad na okupiranoj teritoriji. Evo samo nekih zadataka na kojima su radili naši ilegalci: politički i agitaciono-propagandni rad radi objašnjavanja ciljeva oslobodilačke borbe i razvijanja bratstva i jedinstva naših naroda; mobilizacija boraca i njihovo upućivanje u partizanske odrede i jedinice NOV; oružane akcije na neprijateljeve vojnike i oficire, skladišta, magacine, ustanove; diverzije i napadi, kad god je bilo moguće, na sve ono što je moglo da koristi okupatoru i njegovim pomagačima; prikupljanje obaveštajnih podataka i njihovo dostavljanje rukovodstvima pokreta i štabovima jedinica; snabdevanje raznim materijalom, naročito sanitetskim koji je najviše nedostajao i do kojeg se najteže dolazilo itd.

Na okupiranoj teritoriji nisu radili samo partijski aktivisti, članovi KPJ i SKOJ-a (mada je njih bio priličan broj), već je Partija uspela da u mnogim mestima organizuje široku mrežu organizacija NOF-a, AFŽ-a, USAOJ-a, pionira; u mnogim mestima postojali su i ilegalni narodnooslobodilački odbori koji su za većinu stanovništva bili stvarni organi vlasti. »U uslovima okupacije zemlje kad postoje nužne objektivne i subjektivne pretpostavke za vođenje borbe protiv okupatora, sav narod sposoban za borbu može postati 'vojska'. Vojsku u opštenarodnom i revolucionarnom ratu ne čine samo vojne jedinice, odnosno organizovane oružane snage, pa ni samo oružani narod već i ogromna masa nenaoružanog naroda. Nenaoružani narod je tada ne samo izvor popune oslobodilačkih i revolucionarnih snaga, on uzima na sebe i mnogobrojne vojne funkcije za račun i potrebe fronta (zbrinjavanje i snabdevanje a može, čak — kao što se to pokazalo u našem oslobodilačkom ratu — uspešno izvoditi i neposredna borbena dejstva, razna zaprečavanja, rušenje komunikacija, razoružavanje i uništavanje pojedinih pripadnika neprijateljevih oružanih snaga, manjih patrola pa i manjih jedinica). To znači da u narodu postoji ogromna potencijalna vojna snaga koju okupator ne može savladati.«²³

U našem narodu je postojala takva potencijalna snaga. Neprijatelj je to dobro osetio i bez obzira na svoju brojnu premoć nije nikad u toku oslobodilačkog rata uspeo da zagospodari teritorijom Jugoslavije, da posedne sve objekte i sva naseljena mesta, da obezbedi potpunu pokornost stanovništva. Čak i teritorije na kojima za kraći ili duži period nije bilo naših jačih snaga, neprijatelj nije smeo isprazniti da bi svoje operativne

²³ General armije Ivan Gošnjak u članku »Tito strateg revolucije i tvorac narodne armije«, »Vojno delo« br. 4—5/62, str. 5

snage, bar za izvesno vreme, upotrebio na nekom drugom ratištu.²⁴ Ako se pogleda karta na kojoj je obeležena oslobođena teritorija u danima Drugog zasedanja AVNOJ-a, zatim poluoslobođena teritorija, te raspored naših jedinica i ciljevi njihovog dejstva, kao i raspored neprijatelja, onda se može doći do zaključka da se u tom periodu neprijatelj nalazio u okruženju, a ne naše oružane snage. Jer, dok je neprijatelj bio sve više vezan za garnizone i nastojao da održi glavne objekte i komunikacije, naše snage su imale punu slobodu akcije. Naime, bez obzira na to što su slobodne teritorije sve upornije branjene, to nikada nije činjeno po svaku cenu, jer posle napuštanja neke slobodne teritorije, naše su snage brzo oslobođale nova prostranstva.

U danima Drugog zasedanja AVNOJ-a naše brojno narasle snage pokrivalo su tako reći sve krajeve Jugoslavije. Divizije i korpusi bili su u stanju ne samo da izvode krupne akcije već da oslobode i duže brane velike teritorije zemlje.²⁵

Kad je reč o oružanim snagama NOV u ovom periodu potrebno je istaći još i to da su naši borci i jedinice ispoljili do tada ne samo vanredne moralne kvalitete već i odličnu veštinu ratovanja, umešnost vođenja borbenih dejstava u svim pa i najtežim uslovima. Koliko god je neprijatelj pokušavao da parira našoj strategiji i taktici (pokušaji opkoljavanja glavnih snaga, brzi prodori sa ciljem razdvajanja naših snaga, organizovanje raznih »trupova« itd.), nikada u tome nije uspevao. Naše jedinice su kroz borbu sticale ratna iskustva, ali je značajnu ulogu odigrala i borbena obuka — nastava — koja je bila sastavni deo života i rada jedinica, komandi i štabova. Ta aktivnost razvila se još u prvim danima ustanka a dobila je pun intenzitet baš u 1943. godini. Vrhovni komandant uputio je 8. januara 1943. godine svim štabovima Naređenje o načinu izvođenja borbenih dejstava. Nakon što je ukazao na neke do tada ispoljene slabosti i istakao značaj obučavanja komandnog i boračkog sastava, drug Tito naređuje:

»Odmah preduzeti obuku jedinica u izvođenju svih taktičkih radnji, a naročito napada i odbrane, gonjenja i odstupanja.

Pri štabovima brigada obrazovati desetodnevne kurseve za komandante bataljona i komandire četa, sa kojima izvoditi obuku u upravi i rukovođenju borbom četa, odnosno bataljona u raznim konkretnim situacijama.

Takođe, u istom smislu, pri štabovima divizija obrazovati isti ovakav kurs za komandante brigada i njihove zamjenike.

²⁴ Tako, na primer, posle prve neprijateljske ofanzive naše su jedinice bile napustile Srbiju, 1942. godine posle treće ofanzive sem ilegalnih radnika u većem delu Crne Gore nije bilo naših jedinica, pa ipak ni u jednom periodu neprijatelj nije smeo za duže vreme oslabiti svoje snage na tim teritorijama. Zbog toga što je narod Srbije i Crne Gore za okupatora predstavljao stalnu potencijalnu opasnost.

²⁵ Sem 1. proleterskog (i kasnije 12. korpusa) koji nije bio vezan za određenu teritoriju, ostali korpusi su u osnovi zadržali karakter teritorijalnih formacija, mada su i to često, pojedine njihove divizije operisale van njihove teritorije. U ovom periodu štabovi korpusa su se bili veoma razvili. Oni u svom sastavu već imaju odseke: operativni, obaveštajni, za vezu, naoružanje, intendantsku opremu, sanitetski, zatim vojne sudove, organe za agitaciono-propagandni rad itd. Po direktivama Vrhovnog štaba ili glavnih štabova, štabovi korpusa su rukovodili ne samo vojnim operacijama već i čitavim, u ono vreme već veoma razvijenim vojno-pozadinskim sistemom: komandama područja, vojnim kursovima, bolnicama, radionicama, skladištima itd.

Sve jedinice naročito treba izvežbati i obučavati u slijedećem:

— Obuka, rukovanje i upotreba naših borbenih sredstava;

— Upoznavanje sa osobinama, dejstvom i upotrebom neprijateljskih borbenih sredstava i načinom zaštite od istih;

— Upoznati ih sa našom taktikom, tj. našim taktičkim i borbenim postupcima;

— Upoznavanje ljudstva sa metodama ratovanja naših neprijatelja, tj. njihovim taktičkim i borbenim postupcima.

Ovu obuku izvoditi svakodnevno i neprekidno, kad god to dozvoljava situacija na frontu dotične jedinice.²⁶

Takav rad, protkan izvlačenjem iskustava iz proteklih borbi, uz ostale uslove, podizao je borbeni kvalitet jedinica i pojedinaca. Oslobođilački i revolucionarni karakter našeg rata i njegovi pravedni ciljevi predstavljali su suštinsku osnovu visokog borbenog morala naših jedinica, koji se dalje izgrađivao organizovanim radom u neprekidnom procesu borbe i svakodnevnoj borbenoj aktivnosti. Može se reći da je to bio rezultat ogromnih napora koje su u ostvarivanju tog zadatka svakodnevno ulagale partijske i skojevske organizacije i rukovodstva u jedinicama. Partizanski pokret i »može da održava na visini, da ga jača, da ga čuva pred spoljašnjim uništenjem ili unutrašnjim raspadom, samo svesna i organizovana revolucionarna snaga« — kaže drug Kardelj. I dalje »svaka partijska organizacija i svaki pojedini komunista mora biti svestan, da u prvom redu od njegovih napora zavisi da li će naše partizanske čete jačati ili slabiti.«²⁷ Zahvaljujući baš takvom radu naše su jedinice rasle i jačale.

Glavno pitanje revolucije, pa i našeg revolucionarnog oslobodilačkog rata, jeste pitanje vlasti. KPJ je bila svesna toga od samog početka oružane borbe. Ona je znala da bez rušenja starog državnog aparata (koji se bio stavio u službu okupatora) nije moguće stvarati novu državu i izboriti se za istinsku slobodu naroda. »Borba protiv okupatora za nacionalno oslobođenje« bila je parola koja je omogućavala široko okupljanje narodnih masa, ali je još od samog početka postavljeno pitanje budućeg uređenja države. Bez sumnje da je od velikog značaja u obrazovanju i razvoju novih organa vlasti, narodnooslobodilačkih odbora, bila uloga jedinica naše vojske. Mada su odbori stvarani kad god je bilo moguće i na neoslobođenoj teritoriji, može se reći da je osnovni preduslov za njihovo potpuno delovanje bilo stvaranje slobodnih teritorija. Međutim, usled stvarnih potreba, najveći broj partijskog kadra i članstva nalazio se u oružanim formacijama, te su oni, sasvim logično, imali i obavezu, i mogli su dati krupne doprinose na svim sektorima partijske aktivnosti, a prema tome i u stvaranju novih organa vlasti; za partijsko-političke radnje, za komande jedinica to je odmah po oslobođenju nekog mesta i bio jedan od prvih zadataka. Narodnooslobodilački odbori nisu bili organi vojske, već organi borbe, a partizanski odredi i kasnije NOV bili su oružana sila te nove revolucionarne vlasti. Organi vlasti su nastojali da svim što je bilo moguće pomognu frontu, odnosno da obezbede vođenje oružane borbe, a jedinice su svim svojim snagama nastojale da pomognu nasto-

²⁶ Tito: *Vojna djela*, »Naređenje o načinu izvođenja borbenih dejstava«, knjiga I, str. 172 i 173. Izdanje VIZ JNA »Vojno delo.«

²⁷ *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske narodne armije*. Izdanje Glavne političke uprave JNA, knjiga II, str. 47 i 48.

janje, razvoj i što uspješni rad organa vlasti. To je bilo naročito važno u prvim godinama oružane borbe, kad su se organi vlasti organizacijski i politički učvršćivali, sve dok se obrazovanjem AVNOJ-a, naročito posle njegovog Drugog zasedanja, nije pristupilo stvaranju osnova nove države. Ta neprekidna pomoć oružanih jedinica organima vlasti, i obratno, nastavila se i kasnije sve do konačnog završetka oslobodilačkog rata. Tako su jedinstvo i uzajamna povezanost u periodu revolucionarne borbe između nove revolucionarne vojske i nove, revolucionarne vlasti i u našem oslobodilačkom ratu potvrdili Lenjinovu misao da su »revolucionarna vojska i revolucionarna vlada dve strane jedne te iste medalje. To su, — pisao je Lenjin, — dve ustanove jednako potrebne da bi ustanak uspeo i da bi se osigurali njegovi plodovi«. ²⁸

Takav je ukratko, bio stepen razvoja naših oružanih snaga u vreme Drugog zasedanja AVNOJ-a. Tim zasedanjem bila je završena odlučujuća etapa naše borbe: odlučujuće pobeđe koje su postigle naše oružane snage, naročito pobeđe u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi, obezbedile su međunarodnu afirmaciju našeg pokreta. Već tada su bile izgrađene vojna i politička organizacija — Narodnooslobodilačka vojska i organi revolucionarne vlasti — koje su bile u mogućnosti da obezbede konačan uspeh oružane borbe — pobeđu nad okupatorom i potpuno preuzimanje vlasti. Narodne mase organizovane u jedinstvenu političku organizaciju — NOF — ogromnom većinom su bile okupljene oko Komunističke partije Jugoslavije kao nosioca oslobodilačke i revolucionarne borbe, što je sve preduslov za pobeđonosno okončanje oslobodilačke borbe.

Dotadašnji uspesi su bili tim značajniji što su postignuti u najtežim uslovima koje je nametao drugi svetski rat, zapravo u uslovima kad je jugoslovensko ratište, iako je borba jugoslovenskih naroda bila sastavni deo borbe antihitlerovske koalicije, dugo vremena bilo fizički izolovano od ostalih. I, uz to, u toku čitavog perioda bez ikakve pomoći saveznika, jer, prva, i to u početku simbolična saveznička pomoć počela je da pristize tek krajem 1943. godine. ²⁹ Bilo je to kad su naše oružane snage, preko 300.000 vojnika, držale prostranu slobodnu teritoriju koja je iznosila oko polovinu celokupnog prostranstva Jugoslavije.

Stvarni uzroci dotadašnjeg, i kasnijeg, uspešnog razvitka borbe na našem ratištu bili su u tome što je Komunistička partija Jugoslavije imala jasnu i razrađenu ideju borbe, što je pravovremeno, u postojećim uslovima, izvršila sve neophodne organizacijske i političke pripreme za otpočinjanje oružane borbe, što je, stvarajući u njenom procesu oružane snage i novu vlast, imala jasan kurs o njihovoj daljoj izgradnji i razvijanju, što se na čelu masa borila za jedinstvo i bratstvo kao garanciju pobeđe i bolje budućnosti. Borba KPJ za bratstvo i jedinstvo sadržala je u sebi nesebičnu borbu za punu ravnopravnost jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina. To je, pored ostalog, omogućavalo da se u sastavu NOV formiraju i bore i mnoge jedinice drugih narodnosti i nacionalnih manjina. Do formiranja pretežnog dela tih jedinica dolazi upravo između dva zasedanja AVNOJ-a. ³⁰

²⁸ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, knjiga I, str. 334.

²⁹ Maja 1943. godine samo je stigla prva saveznička Vojna misija.

³⁰ Tako je, na primer, početkom oktobra 1943. od italijanske divizije »Venecija« i delova divizije »Taurinense«, obrazovana italijanska partizanska divizija »Garibaldi«, a od nekih drugih italijanskih jedinica obrazovano je nekoliko italijanskih

Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je u ličnosti druga Tita, vrhovnog komandanta i generalnog sekretara Partije, imalo idejnog, političkog i vojnog rukovodioca koji je razrađivao strategiju i taktiku oružane borbe i u datim uslovima na najbolji mogućan način upotrebljavao oružane snage.

Rezultati Drugog zasjedanja AVNOJ-a bili su izraženi u Deklaraciji, Odlukama o Proglasu upućenom svim narodima Jugoslavije. Odluke su bile: *Odluka o konstituisanju AVNOJ-a u vrhovno zakonodavno i izvršno narodno Predstavničko telo Jugoslavije za vreme Narodno-oslobodilačkog rata; Odluka o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije takozvanoj jugoslavenskoj vladi u inozemstvu i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću*, jer »su se sve izbjegličke takozvane, jugoslavenske vlade za sve vrijeme teške oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije držale neprijateljski prema toj oslobodilačkoj borbi i prema narodno-oslobodilačkom pokretu u zemlji« a kralj je ukazivao poverenje takvim vladama, »davao unapređenja i odlikovanja izdajnicima i zločincima koji su u službi okupatora krivi za mnogobrojne zločine i izdajstva protiv svog naroda«; *Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu* jer narodi Jugoslavije »dokazali su u zajedničkoj oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji«. Posebnom Odlukom imenovan je *Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije*. Odlukom o priključenju Slovenskog primorja, Beneške Slovenije, Istre i hrvatskih jadranskih otoka Jugoslaviji bile su potvrđene ranije donesene odluke Slovenskog narodnog oslobodilnog odbora i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske. »Drugo plenarno zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije izražava svoje priznanje i narodnu zahvalnost Vrhovnom štabu narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda za izgradnju i organizaciju naše narodne vojske i za uspješno rukovođenje operacijama u borbi protiv neprijatelja našeg naroda. Narodno-oslobodilačka vojska je najveličanstvenija tekovina naše narodno-oslobodilačke borbe« — kaže se, pored ostalog, u *Odluci o priznanju i zahvalnosti Narodno-oslobodilačkoj vojsci*.

Jednom od odluka Zasedanja odobravaju se i potvrđuju »sve odluke i naredbe koje je Vrhovni štab narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije objavio u toku svog dosadašnjeg rada« kao i rad Izvršnog odbora AVNOJ-a između Prvog i Drugog zasjedanja i sve zajedničke odluke i izjave Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Na zasjedanju je donesena *Odluka o uvođenju naziva Maršala Jugoslavije u Narodno-oslobodilačkoj vojsci Jugoslavije* i posebnom Odlukom je Predsedništvo AVNOJ-a, dodelio zvanje maršala Josipu Brozu Titu, vrhovnom komandantu NOV i POJ. U toj odluci se kaže: »U cilju

partizanskih bataljona. Od pripadnika bugarske okupacione vojske, koji su 1943. godine prešli na stranu NOV i POJ, formiran je bugarski partizanski bataljon »Hristo Botev«. Od pripadnika nacionalnih manjina formirani su: šiptarski odred »Zejnel Ajdani« još 1. oktobra 1942. i jedna šiptarska partizanska četa u Makedoniji jula 1943. godine; bataljon »Šandor Petefi« 15. avgusta 1943. od pripadnika mađarske nacionalne manjine; od čehoslovačke nacionalne manjine bataljon »Jan Žižka« koji je 26. maja prerastao u brigadu; bataljon »Ernest Telman« 15. avgusta 1943. godine od pripadnika nemačke nacionalne manjine. (Svi su podaci uzeti iz: *Vojne enciklopedije* sveska 4, strana 267.)

da oda zasluženom priznanje drugu Josipu Brozu Titu, Vrhovnom komandantu, za genijalno rukovodstvo operacijama Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i za sposobnost i istrajnost koju je pokazao u njenom stvaranju i njenom vojničkom i političkom podizanju na njen sadašnji stepen, a na osnovu odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29.XI 1943. o uvođenju u Narodno-oslobodilačkoj vojsci naziva Maršala Jugoslavije i prihvatajući prijedlog Plenuma Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije rješava da se drugu Josipu Brozu-Titu, Vrhovnom komandantu Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije dodijeli naziv Maršala Jugoslavije.«³¹

Ovim Odlukama Drugog zasjedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu udarene su osnove nove države. Te odluke su bile od krupnog istorijskog značaja za dalji razvitak i naših oružanih snaga. Pored ostalog, organi nove vlasti i vojno-pozadinski organi imali su pravo da sprovedu mobilizaciju. U članku »Značaj odluka AVNOJ-a za dalji razvoj naše borbe i stvaranje federativne državne zajednice« koji je drug Tito onda napisao, pravo na vršenje mobilizacije je ovako objašnjeno: »Naša slavna Narodno-oslobodilačka vojska i partizanski odredi sastavljeni su na dobrovoljnoj bazi. Oni daju dobrovoljno svoju krv i svoje živote za bolju i srećniju budućnost svoje zemlje. Niko nema prava da traži od njih da i dalje sami snose sav teret ove teške borbe. Svi oni koji stoje po strani moraju putem mobilizacije biti pozvani da vrše svoju dužnost u redovima NOV i POJ. Ko se ne bi odazvao ovoj najčasnijoj dužnosti, s pravom će biti žigosan ne samo kao kukavica nego i kao izdajnik svoje domovine.«³² Odluke Drugog zasjedanja su doprinele da naše oružane snage ne samo brojno rastu bržim tempom³³ već da se svestrano razvijaju i ubrza njihova izgradnja.

Ne samo u periodu između Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a već i u čitavom narodnooslobodilačkom ratu, vera u sopstvene snage bila je, pored ostalih uticajnih činilaca, veoma značajan elemenat u razvijanju revolucionarne borbenosti i drugih pozitivnih osobina naših ljudi, u izgradnji i učvršćivanju oružanih snaga NOR-a. O toj veri u svoje snage, u mogućnosti uspešnog vođenja oslobodilačkog i revolucionarnog rata i u najtežim uslovima drug Tito je rekao:

»Čovječanstvo je išlo naprijed zato što su mase i pojedinci gledali naprijed, što se nisu mirili sa svojim tegobama i nesrećama. Tako smo i mi u Jugoslaviji 1941. godine morali mnogima izgledati naivni kad smo se uhvatili u koštac sa strahovitom Hitlerovom mašinom koja je tada bila u naponu svoje moći. Međutim, kasniji tok događaja pokazao je da su naivni bili oni koji nisu vjerovali u mogućnost uspješnog otpora.«³⁴

Pukovnik
Milisav NIKIĆ

³¹ Drugo zasjedanje AVNOJ-a, izdanje *Kultura*, Beograd 1953. godine str. 17-28.

³² Tito: *Vojna djela*, knjiga I, str. 220. Izdanje *VIZ JNA »Vojno delo«*, 1961. god.

³³ Krajem oslobodilačkog rata, znači godinu i po dana posle Drugog zasjedanja AVNOJ-a, naša Armija je brojala oko 800.000 vojnika.

³⁴ Tito: Govor na svečanoj sednici Organizacije ujedinjenih nacija 22. oktobra 1963, *Komunist* br. 338, od 24. X 1963. godine.